

Idéző

Vasas Samu: A kalotaszegi gyermek

„A családban az vót, amit nagyapám akart. Akárhova indított, oda kellett hogy menjünk. Az asszonyok se szótak belé abba, hogy mit főzzenek. Megvettek egy félkiló húst, s abbó főztek kilencnek húslevest. Mellé nyargaló borsót főztek.

A fiak (má mindketten házasemberek vótak), ha valamilyen mulatcságba ekéreztek az öregtül, má az apjuktul, ha elengedte, elmentek, s ha nem, akko nem. Míg élt az öreg, az kellett legyen, amit ő mondott. Se a menyecskéknek nem vót szavuk, se a fiaknak. Miko ettünk, nagyapám ült le először, s ő is vett atálbó elsőbbre, s utána az emberek s a menyecskék sorba, nagyság szerint. Mik gyermekek ott né félre egy kis széken s a padon ettünk. Leves ítelt vett magának mindenki. A nagyok túrós tésztát, túrós puliszkát, rántott krumplit, s az ijeneket a közös tálbó ették. A határon ebédidőben leültek, s mindenki a középre tett röstölőből vett a kanalával. A határra nem vittek tányért, a levest is így ették. Ott is az öreg kezte az evést.

Az emberek a vasútnál dógoztak, de a pinzt, a fizetésüket oda kellett adják az öregnek, s abbó rendezték a házi kőccségetek. A falu dolgaiba csak nagyapám szólhatott bele. Pásztorválasztáskor, határrendezéskor - vagy amikor rendezték el a legeltetést, csak ő mehetett a gyűlésbe. A ruházatot is ő vette a fiaknak. Amit ő akart, azt vett, nem vót szabad beleszólni A menyecskék abba jártak, amit hoztak magoknak otthonrúl. Miko meghat, akkor is ement Hunyadra, hogy a kisebbik fiának vegyen kabátot, meg hűlt, a tüdőgyulladásban halt meg.”

Balázs Erzsébet Máttyás, Sárvasár, 1917.

Bár a nagycsaládok emléke sok tekintetben az elmaradottságot, a nyomort, az összezsúfoltságot idézi, mint nevelőközegnek a szerepéről ma már nem tudunk ilyen egyértelműen és elmarasztalóan nyilatkozni, sőt egyre inkább látnunk kell, hogy az egykori népes nagycsaládokban milyen könnyen, milyen erőfeszítés nélkül oldódtak meg a jellemnevelésnek olyan fontos kérdései, amelyek mára egyre inkább a szakemberek feladatává váltak, s amelyeket a nevelőintézetek egész sora keretez, próbál meghonosítani, de amelyekből mintha még mindig hiányozna az a melegséggel párosult érzelmi többlet, amely a gyermeki lelket megfogja, a nevelés során kavargató indulatokat letompítja és az egész embert közügyi beállítottságúvá hangolja.

Minden szigorúságuk ellenére kétségtelen, hogy a nagycsaládok a szociális magatartásformák elsajátításának, a rokoni szolidaritás kialakításának és a közösségi ráhangoltság elsajátításának kitűnő iskolái voltak, ahol a gyermek megismerte a „más is ember” kifejezés mély értelmét, ahol megtanult, igaz, a kisebbek fölött uralkodni is, de azokat gyámolítani, oltalmazni, magatartásformáikat alakítani, cselekedeteikben vezetni és inteni, játékaikat szervezni és foglalatosságukban állhatatosnak lenni is, de azt is, hogy a foganatosított szabályokat büntetlenül áthágni, semmibe venni néni lehet.

A régi kalotaszegi nagycsaládokban gyakran 40-50 vérrokonságban élő személy (nagyapák, azok gyermekei és családtagjaik) zsúfolódtak össze. Nem volt ritka jelenség,

hogyan a testvérek gyermekeinek száma elérte még a húszat is. Így aztán a nagyközösségben egész más nevelési elvek uralkodtak. A gyermek, ahogy meg tudta fogni a kapa vagy a fiúk esetében a kasza nyelét, már a kezébe is nyomták, és attól kezdve napestig a szülők mellett dolgozva próbálgatta, élesztgette erejét.

Az egykori nagycsaládokban rendszerint az idős férfi állt a hierarchia csúcsán. Ő szabta meg a munkálatok sürgősségi sorrendjét, de azt is, hogy naponta a család melyik tagjának milyen munkát kell elvégeznie. Rangsorban utána a házas fiúk következtek, akik egy-egy munkafolyamatot vezettek, s saját családjuk intim ügyeiben döntöttek. A bonyó vagy a nagyanya lányai és menyéi segítségével vezette a nagycsalád konyháját. A gyermekek csak ezután, a családi hierarchia legvégén következtek, akiket, ha a munkavégzésben nem zavarták a felnőtteket, szinte figyelemre sem méltattak. Éltek ők is a felnőttek árnyékában. A dolgozni nem képesek kisebbek egy-egy nagyobb testvérre vagy unokatestvérre bízva maradtak távol a mezei munkától. Ebben a helyzetben viszont a legnagyobb testvér volt a korlátlan úr, őrá kellett hallgatniuk a kisebbeknek. Az alá- és fölérendelés alakulatát mutatja az a kép, ahogyan a munkálatokat végezték, a család ruházatát biztosították, de nem kevésbé az is, ahogyan az étkezés lefolyt.

A nagycsaládok felbomlásával együtt a kiscsaládok gyermekei is magányosabbak s egyben önzőbbek lettek. Hiányoznak az öregek ember- és jellemformáló történetei, fantáziagazdagító meséi, élményszerű epizódjai. Ezeket hivatottak pótolni és új lendületet, árnyaltabb érzelmi ráhatást biztosítani az intézményesített nevelési formák: az óvodák, iskolák, önképző- és művészeti körök, amelyeket ma már szakemberek irányítanak, de ezeket mélyíti el a minden házban jelenlévő rádió és tévé is, amely sok esetben valósággal lefoglalja a gyermekeket és elvonja őket más öntevékenységi formáktól.

A testvéri osztatlanságon alapuló kalotaszegi nagycsaládok a múlt század hetvenes éveitől kezdődően a jobb kereseti lehetőségek szélesedésével, valamint a tipikusan földműves családok foglalkozási megosztásának növekedésével kezdtek szétesni. Csak egyes falvakban nyúlt ki ez a folyamat a húszas évekig. Késői emléküik ma is tetten érhető Bánffy hunyadón, ahol a tipikusan földműves településű „Nagy utcá”-ban még mindig sok „utcaudvart” lehet látni, amely az udvart két oldalon kísérő, egymással szemben álló és hosszan elnyúló lakásokból áll, amelyeknek szobáiban a testvérek családjai húzódtak meg egykoron. A nagycsaládot alkotó bokorcsaládok éjszakára különvonultak ugyan, de minden nappali tevékenységüket közösen végezték.

A közös étkezés, az együtt végzett munka a szociális viselkedés kialakulásának jó melegágya volt. A gyermek megtanulta, hogy ő csak egyik tagja a közösségnek, amelyben a köz vagy társai javára sokszor le is kell mondania egyéni vágyairól és elképzeléseiről, s mindenekelőtt a közérdeket kell szem előtt tartania.(...)

A kalotaszegi egyke kialakulása és térhódítása, bár itt-ott már a század elején jelentkezett, csak a húszas-harmincas évekre tehető. Megjelenése törvényszerű, az a társadalmi-kulturális modell, normarendszer szülte, amely más vonatkozásban is az individualizmust, az önzést, a rivalizálást tette követendő példává főként a Nádas mentén. Megjelenésében kétségtelenül szerepe volt a vagyon oszthatatlansága utáni váagnak és az ennek nyomán jelentkező magamutogatási indítéknak is. A beindító példák láttán a közvélemény, amely hosszú ideig képes volt betölteni értékelő és ellenőrző funkcióját, megingott, zavarodottá vált és letompult. A külön példája lassan ragadóssá vált, és így rövid időn belül a hagyomány teljesen megfordult. Erkölcössé minősült át felfogásukban egy addig erkölctelennek tartott

gyakorlat, amelynek közvetlen eredménye az egyre kevesebb gyermek. A közösség számára szentesített szokás, „társadalmi erkölcs” lett belőle.

Masszívabb térhódításról a Nádas mentén Makó, Bogártelke, Nádasdaróc és Vista viszonylatában beszélhetünk, ahol a születések száma a harmincas évektől kezdődően a hatvanas évekig fokozatosan a mélypontra süllyedt. A szokványos számítást alkalmazva a fenti falvak némelyikében ebben az időszakban ezer lakosra hét és fél születés esik, szemben az akkori országos átlagot jelentő 19 szüléssel. Keszi Harmath Sándor és Keszi Harmathné Moravszky Edit három falura (Makó, Bogártelke, Nádasdaróc) vonatkoztatva kimutatták, hogy az egykezés oka nem a földnélküliség volt. Azt találták ugyanis, hogy a gyermekek száma legmagasabb volt a földnélküli és a három hektárnál kevesebbel rendelkező családokban és a legalacsonyabb szintet a 3,1-5 hektáros családoknál érte el, mert „... itt volt a legszembetűnőbb a törekvés, hogy az egykerendszerrel növeljék a birtokot”.

Az egykezés valódi oka tehát nemcsak a földéhség, hanem más anyagi okok, sőt tudati tényezők is lehetnek. Erdei Ferenc írja: „Maga sem tudja pontosan, hogy miért nem kell megbecsüléssel és nagyobb értelemmel élni, s amikor csak egy gyermeket nevel föl, azt reméli, hogy ez az egy részese lehet a kívánt külön életnek”. Tény az, hogy a munkalehetőségek bővülése és az anyagi jólét sem hozta meg a kívánt változást, mert időközben a vagyon fitogtatásának olyan formái alakultak ki, amelyekkel úgy vélték, kimutathatják az anyagi lehetőségüket. Az öltözetre – minden előtt a Nádas menti női öltözetre – irányulóan olyan gyöngyözési láz indult el, amellyel egymást túllicitálva igyekeznek ma is a közösségnek kinyilvánítani, tudtára adni a vagyoni helyzetükben beállott pozitív változást. Nem kell több gyermek, mert akkor nem jut mindenikre annyi gyöngy, pityke és pillangó, akkor öltözetükkel nem csillognak-villognak a többiek között. Az örült öltözködési és cifrázkodási verseny eredményeképpen odáig jutottak, hogy lányaik konfirmálására tizenkét-tizenhárom rend ruhát készítenek, amelyeknek ára egyenként hozzávetőlegesen 10 000 lej, csak az anyag árát számítva, hiszen a munkát maguk végzik el. Ez az öltözködés a túléretttség állapotáig jutott, hamis vágányra tévedt, s kétségtelenül giccsessé is válik, vagy már azzá is lett.

A cifrázkodási láz kétségtelen negatív következménye a csak egy gyermek vállalása. A sarjpadás zsugorodásának pedig kihangsúlyozott negatív hatása van a nevelésben. A zord, sivár, társtalan, játszótársak nélküli környezet, amelyben az „egyetlen” felnőtt, nem marad hatástalanul, félreérthetetlenül tükröződik a gyermek jellemalakulásában is. Az elkényeztetett kedvencnek a falatért és megélhetésért, igaz, nem kell megküzdenie, de éppen ez a tétlenségre való kárhoztatás, amely ellentmond a gyermek állandó tevékenységi vágyának és szükségletének, teszi meg negatív hatását. Valóságos házi zsarnok lesz, „önző és finnyás” egyfelől, másfelől viszont élni lehetetlen, mert szülei jóvoltából mindent tálcán kap meg. De vajon megkap-e mindent? Éppen a testvért, a játszó- és küzdőtársat nem kapja meg, akivel megosztaná eledelét és játékát, akivel részt venne a gyermekkorra oly jellemző csínytevésekben, akivel megküzdené a jogaiért, haragot tartana, aztán kibékülne, akitől félne, s akivel később kiegyezne, vagy akit babusgatna, tanítana, s akivel, mint egy babával, eljátszana. Ezért is vágyakozik sok egyke gyermek a testvér után.

Az egyke gyermeket a szülők társtalanságra ítélik. A tekintélyen alapuló családokban megismeri ugyan az alá- és fölérendeltségi viszonyt, de testvér nélkül sohasem fogja megismerni a mellérendeltséget, s így a társadalomba való beilleszkedésében a későbbiek során úgy érzi, hogy mindenki ellene van. Monopolisztikus helyzete miatt a családban ugyanis azt szokta meg, hogy mások mindig lesik a kívánságát, és nem ismeri meg azt az érzést, hogy valamikor le is kell mondania a másik javára valamiről, hogy az „én”-nek csak

másokkal, a társakkal való konfrontációban van értelme. Sok egyke gyermek jut ezért a későbbiek során a hajótöröttek sorsára, akit egocentrista beidegződései miatt társai kinéznek maguk közül, és magára hagynak. Sok gyermeknél ez az önző magatartás annyira megrögződött, hogy szülei szeretetét és figyelmét egyedül akarja élvezni.

Ilyen körülmények között nem csoda, ha az egyke gyermek egyedülléte nyomasztólag hat a hangulatára, sokan közülük munkájukat egykedvűen, sőt unottan végzik, s ha ezt a későbbiek során nincs erejük önkritikusan elemezni és társaikkal szemben megváltozott szellemben viselkedni, előbb-utóbb kiteszítottnan teljesen magukra maradnak.

(Kráter Kiadó - Colirom Rt. kiadása, 1993.)